

SAKSBEHANDLER
Mari Søbstad Amundsen
Maria Samudrika Lytomt
Siri Hagen
Yngvild Solberg Greiner

VÅR REF. DERES REF.
12/02449-13
ARK. B - Bygninger
163-164 Nome kom. - Te

INNVALGSTELEFON

TELEFAKS
+47 22 94 04 04
postmottak@ra.no
www.riksantikvaren.no

DERES DATO

VÅR DATO
19.06.2017

Se mottakerliste

BANDAKKANALEN - STREKNINGEN ULEFOSS - DALEN I KOMMUNENE NOME, KVITeseID OG TOKKE - VEDTAK OM FREDNING MED HJEMMEL I LOV OM KULTURMINNER § 15 OG § 19 JF. § 22

Vi viser til tidligere utsendt fredningsforslag for Bandakkanalen datert 04.02.2014 som har vært på høring hos berørte parter og instanser. På grunnlag av dette fatter Riksantikvaren følgende vedtak:

VEDTAK:

Med hjemmel i lov 9. juni 1978 nr. 50 om kulturminner (kulturminneloven) §§ 15 og 19 jf. § 22, freder Riksantikvaren utvalgte miljøer i - og langs Bandakkanalen på strekningen fra Ulefoss til Dalen i kommunene Nome, Kviteseid og Tokke.

Omfanget av fredningen

Fredningen omfatter kulturminner og områder som er listet nedenfor. Det er totalt 75 bygninger og objekter. Alle bygninger og objekter er avmerket med nummerering i vedlagte kart. Som følge av en feil som senere har blitt rettet, utgår nummereringene 18 og 48.

Fredningen omfatter bygningenes eksteriør. Med eksteriør menes materialbruk og overflatebehandling, samt bærekonstruksjon og detaljer som pipe, panel, vinduer, dører, gerikter og listverk. Med unntak av én bygning, smien på Eidsfoss sluser, er interiører unntatt fra fredningen. Flere av bygningene som fredes har til dels åpne bæresystemer, fritt eksponert (bærende tak- og veggkonstruksjoner uten kledning). Med eksteriør menes også denne typen åpne konstruksjoner, selv om de fra planperspektiv befinner seg innenfor bygningens fasadegrenser.

Med brygge menes bryggen med landfeste og alle de fastmonterte installasjonene som hører til.

Sluse omfatter slusekamre, porter og andre tekniske installasjoner for å betjene slusene, rekkverk, eventuelle ledeskjerner/moloer, tømmerlenser, lensekar og røtter i direkte tilknytning til slusen. Listen er ikke uttømmende.

Ved samtlige sluseanlegg som inngår i fredningen er det bygninger navngitt som smier. Dette er flerbruksbygninger som i tillegg har hatt funksjoner som snekkerverksted, stall, overnattingsrom, oppholdsrom for fløtere m.m. Funksjonen som smie er imidlertid fellesnevneren for disse bygningene, og denne betegnelsen blir derfor brukt her.

Med bro menes hele konstruksjonen med tilhørende elementer som trapper, brodekke, rekkverk og skilt. Listen er ikke uttømmende.

Med dammur menes her steinmur med tilhørende konstruksjoner og senere reparasjoner/utbedringer i betong.

Med tømmervelte menes konstruksjon for velting av tømmer fra land til vann.

Kulturminner fredet etter kml. § 15:

Vi gjør oppmerksom på at flere av bygningene og objektene ikke har bygnings- eller identitetsnummer i matrikkelen. Alle objekter som omfattes av fredningen er avmerket med nummerering i vedlagte kart.

Nome kommune (0819)

Ulefoss brygge

1. Brygge, gnr. 12 bnr. 1. Bryggens utvidelse fra 1978 omfattes ikke av fredningen.
2. Varehall på bryggen, gnr. 12 bnr. 1, bygningsnr. 165626133.

Ulefoss sluser

3. Slusevokterbolig, gnr. 12 bnr. 373, bygningsnr. 165596315.
4. Uthus tilhørende slusevokterbolig, gnr. 12 bnr. 373, bygningsnr. 23042371.
5. Uthus tilhørende slusevokterbolig, gnr. 12 bnr. 373, bygningsnr. 23042398.
6. Sluser, gnr. 12 bnr. 2.
7. Smie, gnr. 12 bnr. 2, bygningsnr. 165627075.
8. Fløterbrakke, gnr. 12 bnr. 2, bygningsnr. 165627067.

Eidsfoss sluser

9. Sluser, gnr. 42 bnr. 2.
10. Slusevokterbolig, gnr. 42 bnr. 2, bygningsnr. 140520438.
11. Uthus tilhørende slusevokterbolig, gnr. 42 bnr. 2, bygningsnr. 140520446.
12. Utedo, gnr. 42 bnr. 2.
13. Smie, gnr. 42 bnr. 2, bygningsnr. 140520411.
Fredningen omfatter også smiens interiør med rominndeling, bygningsdeler, overflater og fast inventar, herunder:
 - 13.1 Kanalens vaktrom med fast hjørneskap, benker i vinkel og kjøkkenbenk.
 - 13.2 Fløtningens hvilerom med veggfaste benker i hestekoform.
 - 13.3 Smie med murt esse, blåsebelg (i taket) og fanghette, tre veggfaste arbeidsbenker og veggfaste hyller i tre.

Vrangfoss sluser

14. Tørrmurt ledeskjerm nedstrøms mellom kanal og elveløp, gnr. 5 bnr. 3-4.
15. Sluser, gnr. 5 bnr. 3-4 og gnr. 3 bnr. 9.
16. Sag, gnr. 5 bnr. 3-4, bygningsnr. 165610121.
17. Smie, gnr. 3 bnr. 9, bygningsnr. 140520373.
18. Nummeret utgår
19. Lager/uthus «Skreppa», gnr. 5 bnr. 3-4.
20. Bro mellom øvre sluse og dammur, gnr. 5 bnr. 3-4.
21. Dammur, gnr. 5 bnr. 3-4.
22. Vakthus, gnr. 3 bnr. 9, bygningsnr. 165626028.
23. Slusemesterbolig, gnr. 3 bnr. 9, bygningsnr. 140520322.
24. Uthus tilhørende slusemesterbolig, gnr. 3 bnr. 9, bygningsnr. 140520330.
25. Bryggerhus tilhørende slusemesterbolig, gnr. 3 bnr. 9, bygningsnr. 140520349.
26. Låvebygning tilhørende slusemesterbolig, gnr. 3 bnr. 9, bygningsnr. 140520357.
27. Dynamittlager, gnr. 3 bnr. 9.
28. Slusevokterbolig, gnr. 3 bnr. 9, bygningsnr. 140520306.
29. Utedo tilhørende slusevokterbolig, gnr. 3 bnr. 9.
30. Uthus tilhørende slusevokterbolig, gnr. 3 bnr. 9, bygningsnr. 140520314.

Lunde sluse

31. Sluse, gnr. 102 bnr. 22 og 24.
32. Varehall, gnr. 102 bnr. 22, bygningsnr. 165586247.
33. Smie, gnr. 102 bnr. 22, bygningsnr. 165586239.
34. Slusevokterbolig, gnr. 102 bnr. 22, bygningsnr. 140525006.
35. Bryggerhus tilhørende slusevokterbolig, gnr. 102 bnr. 22, bygningsnr. 140525014.
36. Låvebygning tilhørende slusevokterbolig, gnr. 102 bnr. 22, bygningsnr. 140525049.

Kjeldal sluse

37. Sluse, gnr. 124 bnr. 22-23.
38. Slusevokterbolig, gnr. 124 bnr. 23, bygningsnr. 165573374.
39. Låvebygning tilhørende slusevokterbolig, gnr. 124 bnr. 23, bygningsnr. 165573366.
40. Smie, gnr. 102 bnr. 22, bygningsnr. 165573358.
41. Nålehus/teknisk hus, gnr. 124 bnr. 22, bygningsnr. 165621131.
42. Fløterbrakke, gnr. 124 bnr. 23.
43. Nålehus, gnr. 86 bnr. 30-31, bygningsnr. 165621123.

Hogga sluser

44. Sluser, gnr. 123 bnr. 12.
45. Slusemesterbolig, gnr. 123 bnr. 12, bygningsnr. 140525677.
46. Grisehus tilhørende slusemesterbolig, gnr. 123 bnr. 12, bygningsnr. 165621077.

- 47. Høsehus tilhørende slusemesterbolig, gnr. 123 bnr. 12, bygningsnr. 165621069.
- 48. Nummeret utgår
- 49. Vaskehus tilhørende slusemesterbolig, gnr. 123 bnr. 12, bygningsnr. 165621042.
- 50. Ventebrygge nedstrøms, gnr. 123 bnr. 12.
- 51. Smie, gnr. 123 bnr. 12, bygningsnr. 165621018.
- 52. Sag, gnr. 123 bnr. 12, bygningsnr. 165621026.
- 53. Fløterbrakke, gnr. 123 bnr. 12, bygningsnr. 165621034.
- 54. Vakthus, gnr. 123 bnr. 12, bygningsnr. 165626087.
- 55. Stivolense oppstrøms, i forlengelse av ledeskjerm, gnr. 123 bnr. 12.

Strengen brygge

- 56. Brygge, gnr. 121 bnr. 6.
- 57. Varehall på bryggen, gnr. 121 bnr. 6, bygningsnr. 165618513.

Kviteseid kommune (0829)

Kviteseid brygge

- 58. Brygge, gnr. 40 bnr. 166.
- 59. Varehall på bryggen, gnr. 40 bnr. 166, bygningsnr. 166232198.
- 60. Pakkhus på bryggen, gnr. 40 bnr. 166, bygningsnr. 166232171.

Spjotsodd brygge

- 61. Brygge, gnr. 23 bnr. 23.
- 62. Varehall på bryggen, gnr. 23 bnr. 23, bygningsnr. 166229189.

Smeodden brygge

- 63. Brygge, gnr. 22 bnr. 1.
- 64. Varehus ved bryggen, gnr. 22 bnr. 1.

Tokke kommune (0833)

Lårdal brygge

- 65. Brygge, gnr. 2 bnr. 5 og 19.
- 66. Varehall på bryggen, gnr. 2 bnr. 19, bygningsnr. 140527572.
- 67. Pakkhus ved bryggen, gnr. 2 bnr. 5 og 19, bygningsnr. 140527580.

Bandakslid brygge

- 68. Brygge, gnr. 146 bnr. 24.
- 69. Varehall på bryggen, gnr. 146 bnr. 24, bygningsnr. 140544744.
- 70. Butikk og lager ved bryggen, gnr. 146 bnr. 4, bygningsnr. 140544736.
- 71. Uthus tilhørende butikk/lager, gnr. 146 bnr. 4.
- 72. Varelager for Åmdals verk, gnr. 146 bnr. 4, bygningsnr. 140544752.

Dalen brygge

- 73. Utslagsplass med tømmervelte på Lastein, gnr. 22 bnr. 14.
- 74. Brakke på utslagsplassen på Lastein gnr. 22 bnr. 14, bygningsnr. 19731642.

75. Brygge, gnr. 22 bnr. 113.

76. Varehall på bryggen, gnr. 22 bnr. 113, bygningsnr. 166413125.

77. Pakkhus på bryggen, gnr. 22 bnr. 113, bygningsnr. 140529397.

Områder fredet etter kml. § 19:

Fredningen omfatter områder som er listet nedenfor og avmerket på vedlagt kart.

Nome kommune (0819)

- **Ulefoss sluser**

Området rundt slusen gnr./bnr. 12/2, 12/373, 12/20 og 12/397 med blant annet vannspeil oppstrøms og nedstrøms for slusene, naturlig berg på vestsiden av slusekamre og ledeskjerm, samt hager ved slusevokterbolig og slusemesterbolig med tilhørende uteområder.

- **Eidsfoss sluser**

Området rundt slusen gnr./bnr. 42/2 med blant annet smie og utedo, samt området rundt slusevokterboligen og tilhørende uthus, herunder hage og gresseng ned mot slusene.

- **Vrangfoss sluser**

Området rundt slusen gnr./bnr. 3/9, 3/10, 3/25, 5/3 og 5/4 med blant annet deler av den nyere delen av damanlegget, området rundt slusemesterbolig og slusevokterbolig med tilhørende uthus, herunder hager og parkanlegg, samt området ned mot og rundt bygningene smie og sag.

- **Lunde sluse**

Området rundt slusen gnr./bnr. 102/22 og 102/24 med blant annet et mindre område i forlengelse av ledeskjerm, deler av dammen, samt området rundt varehall og smie, samt et større område rundt slusevokterboligen og tilhørende uthus.

- **Kjeldal sluse**

Området rundt slusen gnr./bnr. 86/30, 86/31, 124/22 og 124/23 med blant annet ledeskjerm, nålehuset på nordsiden av vannspeilet, inkludert tørrmur som er anlagt mot dammen, samt et større sammenhengende område rundt fløterbrakke og slusevokterbolig og tilhørende uthus, med hage og jorde.

- **Hogga sluser**

Området rundt slusen gnr./bnr. 123/12 med blant annet en langstrakt utfylling/øy på østsiden nedstrøms for slusen, områder rundt driftsbygninger, samt hage tilhørende slusevokterbolig med uthus.

Kviteseid kommune (0829)

- **Smedodden brygge**

Området på land langs brygge og varehus, gnr./bnr. 22/1.

Tokke kommune (0833)

- **Lårdal brygge**
Området på land langs brygge med varehall og pakkehuset, samt område mot vannet i hugget stein med molo, gnr./bnr. 2/5 og 2/19.
- **Bandakslid brygge**
Området rundt bryggen med varehall, butikk, lager og uthus, samt varelager for Åmdalsverk gnr./bnr. 1006/1 og 146/4.
- **Dalen brygge**
Området rundt bryggen med varehall og pakkehus, samt tømmerveltet og brakke.

Formålet med fredningen

Formålet med fredningen er å sikre Bandakkanalen som et unikt infrastrukturprosjekt av nasjonal verdi knyttet til fløting, transport og samferdsel i perioden fra slutten av 1800-tallet og frem til ut på siste halvdel av 1900-tallet.

Gjennom fredning av et representativt utvalg miljøer i- og langs Bandakkanalen skal enkeltbygninger og objekter, deres innbyrdes- og funksjonelle sammenheng, samt helheten i anlegget sikres. De utvalgte objektene skal vise sammenhengen mellom kanalens utstrekning, funksjon og betydning som et infrastrukturprosjekt fra norsk industri- og samferdselshistorie. Fredningen skal sikre de teknologiske, arkitektoniske og kulturhistoriske verdiene knyttet til kanalens funksjon, drift og vedlikehold, samt sosiale forhold for kanalens personell. Bandakkanalen har høy grad av autentisitet knyttet til materiell og måten slusene driftes på.

Fredningen av bygningenes eksteriør skal sikre arkitektur og karakter knyttet til bygningenes opprinnelige funksjon. Både bærekonstruksjonen, hovedstrukturen og detaljeringen i det arkitektoniske uttrykket, så som fasadeløsning med dekor, vinduer, dører, materialbruk og overflater skal bevares.

Fredningen av interiøret i smiebygningen på Eidsfoss skal sikre rominndeling, bygningsdeler og overflater. Fast inventar skal bevares som en integrert del av interiøret. Interiørfredningen skal videre sikre lesbarheten av bygningens opprinnelige funksjon som smie/verksted, vaktrom og hvilerom knyttet til drift og vedlikehold av sluseanlegget.

Fredningen av sluseanleggene skal sikre konstruksjon og egenart med hovedvekt på det funksjonelle og arkitektoniske uttrykket og detaljeringen, så som tekniske løsninger, materialbruk og overflater.

Fredningen av bryggene skal sikre konstruksjon og egenart med hovedvekt på det funksjonelle og arkitektoniske uttrykket og detaljeringen, så som tekniske løsninger, materialbruk og overflater.

Fredningen av ledeskjerm, dammur og bro på Vrangfoss sluser skal sikre konstruksjon og egenart med hovedvekt på det funksjonelle og arkitektoniske uttrykket og detaljeringen, så som tekniske løsninger, materialbruk og overflater.

Fredningen av tømmeroveltet med tekniske installasjoner skal sikre konstruksjon og egenart med hovedvekt på det funksjonelle og arkitektoniske uttrykket og detaljeringen, så som tekniske løsninger, materialbruk og overflater.

Fredningen av områdene rundt bygningene og objektene har som formål å sikre virkningen av disse i miljøet, deres innbyrdes sammenheng og funksjonelle kontekst som del av kanalanlegget. Med dette gjelder alle former for tunstrukturer, hage- og parkanlegg og tilhørende trær, beplantning, dekker, samt andre landskapsformasjoner.

Fredningsbestemmelser

Fredningsbestemmelsene er utformet for å sikre kulturminnene (fredet etter kml § 15) og området rundt (fredet etter kml § 19) i samsvar med fredningens formål. I tillegg til fredningsbestemmelsene gjelder rettigheter og plikter som fremgår av kulturminnelovens bestemmelser om vedtaksfredete kulturminner fra nyere tid og vedtaksfredete områder rundt et fredet kulturminne. De fredete kulturminnene skal forvaltes på en slik måte at de kulturhistoriske og arkitektoniske verdiene de representerer blir ivaretatt.

Fredningen medfører at det må søkes om tillatelse/dispensasjon til å sette i gang alle typer tiltak som går ut over vanlig vedlikehold, jf. kulturminneloven §§ 15a og 19.3. Søknad om tillatelse skal sendes forvaltningsmyndigheten som avgjør om tiltaket kan iverksettes, evt. på visse vilkår. Oppstår det tvil om hva som anses som vanlig vedlikehold, skal forvaltningsmyndigheten likeledes kontaktes. Forvaltningsmyndighet for saker omfattet av fredningen er Telemark Fylkeskommune – avdeling Kulturarv.

Følgende fredningsbestemmelser gjelder for bygninger og objekter fredet etter kulturminneloven § 15:

1. *Det er ikke tillatt å foreta inngrep i de fredete kulturminnene.*
 - 1.1. *Med inngrep i byggverk/objekter menes:*
 - a. *å rive, skade, bygge om eller flytte*
 - b. *å skifte ut bygnings- og konstruksjonselementer eller materiale, forandre overflater eller foreta andre endringer som går lenger enn vanlig vedlikehold*
 - c. *å skade eller fjerne fast inventar*
 - d. *å endre mekaniske innretninger eller konstruksjonstyper*

Se bestemmelse 2 for unntak fra punkt 1.1.

2. *Vedlikehold og istandsetting skal skje med tradisjonelle materialer og metoder tilpasset bygningene/objektene egenart og på en måte som ikke reduserer de kulturhistoriske verdiene.*

Unntatt fra bestemmelsen om bruk av tradisjonelle materialer, er tiltak som skal hindre lekkasjer i trykkutsatte deler av konstruksjonene, som terskler og luker til porter, samt

spekking av slusekamre. Forutsetningen er at resultatet av tiltaket ligger visuelt nært opp til opprinnelig utførelse.

Av sikkerhetsmessige årsaker stilles det ingen krav til at tradisjonelle arbeidsmetoder skal følges ved vedlikehold av de delene av kanalanleggene som helt eller delvis befinner seg i vann.

Fredningsbestemmelser for områder fredet etter kulturminneloven § 19:

3. Innenfor området som er fredet etter kulturminneloven § 19, må det ikke settes i verk tiltak eller bruksendring som kan forandre området karakter eller på annen måte motvirke formålet med fredningen. Med dette menes:
 - a. alle former for ny bebyggelse
 - b. etablering eller utvidelse av stier, veier og parkeringsplasser
 - c. oppsetting av gjerder og skilt
 - d. fjerne eller endre opprinnelige eller eldre konstruksjoner eller strukturer som beleg, belysing m.m.
 - e. planering, utfylling/tildekking, masseuttak, graving i grunnen eller andre landskapsinngrep
 - f. å endre eller fjerne beplantning og trær som er å regne som del av anleggenes struktur. Om det blir nødvendig å fornye trær eller annen beplantning skal det benyttes samme type så langt det er mulig, og de skal plantes på samme sted. Ved felling av trær på grunn av sykdom, skade eller alder, kan det settes vilkår om nyplanting

Dispensasjon fra fredningsbestemmelsene:

4. Tilbakeføring til opprinnelig eller tidligere utseende og/eller konstruksjon kan tillates under forutsetning av at tiltaket kan gjøres på et sikkert dokumentert grunnlag. Tiltaket krever særskilt tillatelse (dispensasjon) fra forvaltningsmyndigheten.
5. Fredningen skal ikke være til hinder for forsvarlig drift av kanalen eller kanalen som del av regulert vassdrag. Det vil si at forvaltningsmyndigheten skal gi dispensasjon for begrunnede nødvendige sikkerhetstiltak som følger av drift, så lenge det ikke er i strid med fredningens formål. Planer om eventuelle oppgraderinger av kanalens anlegg i henhold til Forskrift om sikkerhet ved vassdragsanlegg (FOR 2009-12-18 nr 1600) skal forelegges forvaltningsmyndigheten. Eventuelle tiltak skal, så langt det er mulig, ta hensyn til kulturminnenes verneverdi.
6. Tiltak som i eventuelle nødssituasjoner må gjøres av sikkerhetshensyn, kan gjennomføres uten dispensasjon. I slike situasjoner skal det, så langt det er mulig, tas hensyn til kulturminnenes verneverdi. Tiltaket skal umiddelbart meddeles forvaltningsmyndigheten.

Følger av fredningen

Lovhenvisning

Når det gjelder behandlingen av fredete hus, anlegg og områdene rundt, vises det til kulturminneloven §§ 15a, 16, 17, 18, 19 og 21, samt ovennevnte fredningsbestemmelser.

Arbeider som krever tillatelse etter plan- og bygningsloven, må i tillegg forelegges kommunale myndigheter. Det gjøres oppmerksom på at tillatelser etter kulturminneloven må foreligge før arbeider i tråd med plan- og bygningsloven kan settes i verk.

Vedlikehold

Det er eier som har ansvar for det løpende vedlikeholdet av fredete bygninger og anlegg. Det grunnleggende prinsippet for vedlikehold av fredete bygninger er å bevare mest mulig av de opprinnelige eller eldre bygningselementene og detaljer som kledning, vinduer, dører, listverk, gerikter og overflatebehandling. Vedlikehold av fredete bygninger og anlegg skal så langt som mulig skje i samsvar med opprinnelig utførelse, teknikk og materialbruk og for øvrig i samsvar med fredningsbestemmelsene.

For mer informasjon om vedlikehold og forvaltning av fredete bygninger og anlegg, vises til Riksantikvarens informasjonsblader.

Dispensasjon

Fredningen medfører at det må søkes om tillatelse/dispensasjon til å sette i gang alle typer tiltak som går ut over vanlig vedlikehold, jf. kulturminneloven § 15a (og § 19 tredje ledd). Søknad om tillatelse skal sendes fylkeskommunen som avgjør om tiltaket kan iverksettes, evt. på visse vilkår. Oppstår det tvil om hva som anses som vanlig vedlikehold, skal fylkeskommunen likeledes kontaktes.

Økonomisk tilskudd

Det er anledning til å søke fylkeskommunen og Riksantikvaren om tilskudd til vedlikehold og istandsettingsarbeider.

Dersom det etter § 15a blir gitt dispensasjon med vilkår som virker fordyrende på arbeidet, skal det gis helt eller delvis vederlag for utgiftsøkningen, jf § 15a annet ledd.

For mer informasjon, som søknadsfrist og krav til søknad, vises det til nettsidene til Telemark fylkeskommune og Riksantikvaren.

Kort karakteristik av kulturminnet

Bandakkanalen utgjør den vestlige delen av Telemarksvassdraget (Skiensvassdraget), som med sine to hovedgrener har tilløp fra Notodden ved Heddalsvannet i nordøst, Dalen ved Bandak i vest, og løper sammen fra Norsjø mot Skien og Porsgrunn i sør. Bandakkanalen, også kjent som Bandak-Norsjøkanalen, utgjør sammen med Norsjø-Skienkanalen det som i dag kalles Telemarkskanalen. Bandakkanalen utgjør strekningen fra Ulefoss ved Norsjø til Dalen ved Bandak. I Norsjø ved Ulefoss forbindes Bandakkanalen sammen med Norsjø-Skienkanalen. Fra Norsjø til Skien og videre mot Porsgrunn har kanalen forbindelse til havet og Europa.

Bandakkanalen fremstår som det mest autentiske og helhetlige bevarte delen av Telemarkskanalen. Med sine seks sluseanlegg og en samlet løftehøyde på 57 meter fra Norsjø, er Bandakkanalen det største anlegget av sitt slag i Norge.

Bandakkanalen ble påbegynt i 1887 og åpnet 1892, som siste ledd i kanaliseringen av vannveien i Telemark, 31 år etter åpningen av Norsjø-Skienkanalen. Det var ingeniør Gunnar Sætren, sammen med ingeniør og driftsbestyrer ved Norsjø-Skienkanalen, Axel Borchgrevink, som utarbeidet forslaget om kanalisering av vassdraget mellom Ulefoss og Strengen. Bygging av Bandakkanalen var avgjørende for fløtingsforholdene i vassdraget og muliggjorde også transport og ferdsel med båt mellom Ulefoss og Dalen. I tillegg fungerte kanalen flomdempende og bidro til å sikre vannføring til sagbrukene i nedre del av vassdraget. Etter hvert som industrien avtok og mesteparten av transporten ble lagt til landeveien, var det hovedsakelig tømmerfløtingen som var avhengig av kanalen fra midten av 1900-tallet. Etter at fløtingen på kanalen opphørte på slutten av 1970-tallet har Bandakkanalen primært fungert som kraftkilde, rekreasjonsområde og turistattraksjon.

Fredningen av Bandakkanalen omfatter 14 miljøer i – og langs kanalen, til sammen 75 objekter, derav seks sluseanlegg og åtte brygger. Alle sluseanleggene befinner seg på strekningen mellom Strengen og Ulefoss: Hogga, Kjeldal, Lunde, Vrangfoss, Eidsfoss og Ulefoss. Vrangfoss er det største sluseanlegget og omfatter fem slusekamre og ett flomkammer, med en samlet løftehøyde på 23 meter. Alle slusene i kanalen betjenes manuelt, og har slusekamre utført i hugget stein med sluseporter i tre. Også ledeskjermene inn og ut av slusene er murt i hugget stein. Med unntak av Hogga er alle sluseporter operert via en «jekkespett» som flyttes frem og tilbake i et «spettespor» som ligger i en skinne festet på, eller nedfelt i, slusekammerets murkroner. På Hogga opereres sluseportene med «vinsjenokker» – en sveiv med overføring til et tannstag, slik at portene sveives opp og igjen. Vinsjenokkene er en eldre innretning som stammer fra sluseporter i Skien og antas å være fra perioden da Skien-Norsjøkanalen ble åpnet (1861).

Noe av det karakteristiske ved miljøene er at de fleste er oppført innenfor den samme, korte tidsperioden mellom 1887 og 1892 med noen senere tilføyelser. Spesielt bygningene tilhørende slusemiljøene bærer preg av dette, med sin karakteristiske utforming i kraftig sveitserstil. Bygningenes utforming avhenger først og fremst av geografisk plassering og funksjon, og er spinkle i sammenligning med de kraftige dimensjonene i slusekamre, sluseporter og brygger. Likevel kraftigere enn funksjonen og sveitserstilen skulle tilsi, og på folkemunne har stiluttrykket fått betegnelsen «kanalsveitser».

Ved sluseanleggene er det en blanding av ulike funksjonsbygg knyttet til drift og vedlikehold av kanalen. Flerbruksbyggene kalt «smier» omfatter en smie for å tilvirke egne beslag og redskaper til bruk ved reparasjon og vedlikehold av sluseanleggene, derav navnet. I flere tilfeller ble smia lagt i kombinasjon med andre funksjoner som snekkerverksted, sag, vaktbuer og oppholdsrom for slusepersonell og tømmerfløtere.

Boligene ble plassert og utformet i henhold til hierarkistrukturen for slusepersonellet, med slusemestre og slusevoktere. Begge typene ble imidlertid anlagt som småbruk slik at familiene som bodde der til en viss grad kunne være selvforsynt.

I tillegg til grøntanlegg som hager finnes det flere innslag av grøntstrukturer i tilknytning til slusemiljøene, som for eksempel parken ved Vrangfoss sluser. Parken ble anlagt like etter at sluseanlegget sto ferdig.

Bryggene skulle dekke færre funksjoner enn sluseanleggene og omfattet primært en enkel varehall. Ved steder som var knutepunkter for handel og transport kunne det i tillegg bli reist bygninger for varehandel, pakkboder og lagre på – eller i tilknytning til brygga.

Bandakkanalen omfatter seks dammer, men kun én inngår i fredningen. Vrangfoss dam ble bygget i 1890 for å løfte vannspeilet i Nomevann. Da den ble oppført var den Nord-Europas høyeste murdam, og med sine 35 høydemeter er den fremdeles Norges høyeste murdam. Vrangfoss var det høyeste fallet i vassdraget og derfor attraktiv for kraftutbygging, men et kraftverk ble ikke realisert før i 1962. Dette ligger i fjellet på nordsiden av dammen og inngår ikke i fredningen. Vrangfoss dam er unik i størrelse, samtidig som dens funksjon og betydning er representativ for dammenes rolle som en del av kanalen. Sammen med slusene bidro dammene til enklere ferdsel og transport, bedre fløtningsforhold, og ikke minst vannregulering og flomdemping.

Tømmerveltet og utslagsplassen på Lastein er ett av få tekniske objekter i fredningen som kun er knyttet til tømmerfløtingen. Tidligere var det velteplasser for tømmer ved alle de større bryggene, men i dag er det kun Lastein som er bevart i sin helhet.

I det vedlagte dokumentasjonsvedlegget er det nærmere beskrivelse av de enkelte objektene.

Begrunnelse for fredningsvedtaket.

Vassdragene som ferdselsårer og opprettelsen av et kanalvesen i Norge

Vann og vassdrag har alltid vært en forutsetning for menneskets bosetningsmønster og næringsvirksomhet. I kombinasjon med økende utnyttelse av skogen og etableringen av oppgangssager, fikk trelasthandel stor vekst i Norge fra 1500-tallet, og kan betegnes som industriell virksomhet før den industrielle revolusjon (protoindustri).

Lenge før kanaliseringen av vassdragene hadde vannveiene vært naturlige ferdselsårer og transportveier, sommer som vinter, i Telemark. På begynnelsen av 1800-tallet var det nasjonalt et sterkt ønske om å forbedre kommunikasjonsforholdene i vassdragene, samt å hindre skader langs vassdragene som følge av erosjon, flom og skred. I 1804 ble det etablert en Canal-Direction i København som skulle ta seg av vassdragene i Norge. Behovet for en egen administrasjon i Norge meldte seg imidlertid raskt og 1813 ble det opprettet et Canal- og Havneinspektorat i Norge. Canalinspektøren var øverste sjef, og det var i hovedsak inspektøren selv som gjorde vassdragsundersøkelsene, men uten at han hadde noen befattning med utførelsen av arbeidene. I 1847 ble det opprettet et eget kanaldirektørembete, Kanalvesenet, som

ble gitt ansvar for vassdrag, innsjøer og kanaler. Hovedoppgaven til Kanalvesenet var å gjøre elver og innsjøer framkommelige for tømmerfløting og transport, forebygge flomskader og følge opp sikring av statens eiendom mot flomskader og elvebrudd.

Kanalisering i Norge på 1800-tallet – kanalbyggingens storhetstid

Ideene om kanaleringen av Skiensvassdraget var kjent allerede i 1805, og i 1831 ble kanalinspektør Walgorski forespurmt om å gjøre nærmere undersøkelser. I 1846 la inspektøren frem forslag til kanalising av vassdraget fra Skien og frem til Norsjø. Arbeidene startet opp i 1854 og Norsjø-Skienkanalen sto ferdig i 1861.

1800-tallet blir gjerne kalt kanalbyggingens storhetstid. Det ble bygd flere kanaler i denne perioden, både i Norden og internasjonalt, i forbindelse med bl.a. tømmerfløting og båttransport, og som forebyggende tiltak for å hindre skader langs vassdragene. Otteidkanalen regnes som Norges første kanal og ble bygget i perioden 1824-27 for å frakte tømmer fra det svenske vassdraget Store Le til Øymarksjøen i Haldenvassdraget. Ansvarlig for utbyggingen var Engebret Soot, som senere også bygget landets første kanal med sluser, Grasmokanalen. Den ble bygget i perioden 1847-1849 og er bedre kjent under navnet Sootkanalen. Soot var også initiativtaker for kanalising av Haldenvassdraget og medvirket til den første kanalisingen av Skiensvassdraget. Haldenkanalen ble bygget ut i perioden 1852-1862, parallelt med utbyggingen av Skien- Norsjøkanalen.

Kanalisingen av vassdragene for ferdsel og transport må ses som en del av samferdselsrevolusjonen som kom med industrialisingen fra midten av 1800-tallet. Forbedrete kommunikasjonssystemer ble avgjørende for industrien og den økonomiske veksten i samfunnet. Spesielt jernbanen ble et sterkt alternativ til vann- og landevei når det gjaldt transport av folk og varer. Kanalisingen av Bandakkanalen skjedde ikke uten vurdering av annen infrastruktur, med særlig fokus på jernbanen, som fra 1882 knyttet Skien til Kristiania. Det norske fjord-, fjell- og dallandskapet la imidlertid sterke føringer for trasemulighetene til vei- og jernbanenettet. Ingeniør og daværende driftsbestyrer ved Norsjø-Skienkanalen, Axel Borchgrevink, bisto ingeniør Gunnar Sætren i utarbeidelsen av en beregning av kostnadene ved å anlegge jernbane sett opp imot kostnadene med å kanalisere vassdraget. Av beregningene fremgikk kanalising som det mest økonomisk gunstige. Med anbefaling fra kanaldirektøren ble saken lagt frem for departementet og i 1878 ble det vedtatt at det skulle gjøres nærmere undersøkelser med tanke på å gjennomføre en kanalising. Undersøkelsene ble utført av ingeniør Sætren, som la frem sitt første forslag i 1881, og et alternativt forslag året etter. I 1886 bevilget Stortinget midler til utbygging og i 1887 startet arbeidene. 20. september 1892 ble Bandakkanalen erklært åpnet av statsråd Nysom, under en høytidelig markering med flere statsråder, amtmann, stortingsmenn og medlemmer av kanaldireksjonen.

Fløting, transport, ferdsel og turisme

Med åpningen av Bandakkanalen kunne tømmerfløtingen nå drives mer rasjonelt ved å samle tømmeret i klubb (bunting av tømmer) tilpasset slusene. Byggingen av dammene sikret minstevannføring for båttrafikken og lettet dermed muligheten for lokal rutetrafikk og transport av industrivarer o.l. Dammene sikret også flomregulering og vannkraft til

sagbrukene, og etter hvert også kraftverkene. Men Bandakkanalen spilte også en viktig rolle for regional ferdsel og turisme. Telemark er et av arnestedene for den moderne turismen til Norge på tidlig 1800-tallet. Årsakene til det kan knyttes til både europeisk kulturhistorie og til enkelte storslåtte naturfenomener i Øvre Telemark. Nasjonale reiser basert på bl.a. kulturell egenart fant sted i flere land, også i Norge grydde det. I flere land og byer var det dessuten blitt utviklet et borgerskap med økonomisk evne til å foreta lystreiser. Med åpningen av Bandakkanalen skiftet turismen retning, fra Rjukan øst i Telemark og vestover til Vestlandsfjordene og Odda i Hardanger, via kanalen og ny vei over Haukelifjell. Kanalturen fra Skien til Dalen ble markedsført som reiserute til Vestlandet og Bergen. Hotel Dalen, som ble ferdigstilt i 1894, står i direkte tilknytning til turismen som fulgte i kjølvannet av kanaliseringen.

Etter utbyggingen av Bandakkanalen ble det ikke bygget flere større kanaler for fløting og transport i Norge, men både Haldenkanalen og Telemarkskanalen beholdt sin rolle frem til midten av 1900-tallet. Etter at tømmerfløtingen i Bandakkanalen avtok på slutten av 1970-tallet har kanalen primært fungert som kraftkilde og turistattraksjon. Fløting på Norsjø-Skienkanalen fortsatte imidlertid med slepebåter helt frem til 2006, som det siste stedet i Norge og blant de siste i Europa.

Bandakkalen som kulturminne av nasjonal verdi

Bandakkanalen har nasjonal verdi som infrastrukturanlegg knyttet til fløting, transport og samferdsel. Bandakkanalen er uløselig knyttet til Norsjø-Skienkanalen og Skiensvassdraget som helhet. Kanalens forbindelse til havet, via Norsjø-Skien, er unik i Norge. Med sine 15 sluser og en samlet løftehøyde på 57 meter fra Norsjø, er Bandakkanalen det største anlegget av sitt slag i Norge. Sett i sammenheng med traséen gjennom dels svært vanskelig terreng og utførelse av høy håndverksmessig kvalitet, ble Bandakkanalen regnet blant det ypperste av datidens ingeniørbragder og byggekunst.

Mens strekningen Norsjø-Skien har blitt ombygd og modernisert, har Bandakkanalen høy integritet og egenverdi som den best bevarte delen av Telemarkskanalen. De fredete miljøene i og langs Bandakkanalen rommer enkeltobjekter med ulik grad av autentisitet, men fremstår samlet som et anlegg med høy grad av autentisitet knyttet til materiell og driftsmetoder. Det er også høy arkitektonisk-, teknologisk- og sosialverdi knyttet til kanalens enkeltelementer, både isolert og samlet. Kanalen med alle sine ulike funksjonsheter utgjør i så måte en vesentlig materiell og kulturhistorisk kilde som teknisk og industrielt kulturminne. Bandakkanalen har i tillegg høy opplevelsese- og bruksverdi.

Bandakkanalen som infrastruktur har vært sentral for industrialiseringen med vesentlig betydning for regional næringslivsutvikling. Gjennom mange år var Bandakkanalen, i likhet med de øvrige kanalene i landet, sentral for utviklingen av den moderne industriutvikling i Norge. I så måte gir kanalene også et godt bilde av hvordan vannressurser, både som kommunikasjonslinje og kraftkilde, har vært med på å danne grunnlaget for Norge som industrinasjon. Selv om kanalene i dag ikke tjener sine opprinnelige formål, innehar de både høy opplevelseseverdi og ny bruksverdi. I dag fremstår Bandakkanalen som et levende teknisk kulturminne med utstrakt bruk og som et sentrum for reiseliv og turisme i regionen.

Lokalisering, eiendomsforhold og reguleringsmessig status

Nome kommune (0819)

Ulefoss brygge

- Fredningen av Ulefoss brygge og varehall (objekt nr. 1 og 2) omfatter del av følgende eiendom i Nome kommune: gnr. 12 bnr. 1, som eies av S D Cappelen ANS. Arealet er regulert til industri og småbåtanlegg. Gjeldende reguleringsplan Ulefoss sentrum del 1, Kanal- og industriområde, ID 1983-2.

Ulefoss sluser

- Fredningen av slusevokterboligen med to uthus på Ulefoss (objekt nr. 3 - 5) omfattes av følgende eiendom i Nome kommune: gnr. 12 bnr. 373, som eies av Nome kommune. Området er regulert til bevaring av teknisk kulturminne. Gjeldende reguleringsplan Ulefoss sentrum del 3, ID 1987-01
- Fredningen av Ulefoss sluser med tekniske bygninger (objekt nr. 6 - 8) omfattes av følgende eiendom i Nome kommune: gnr. 12 bnr. 2, som eies av Telemarkskanalen FKF. Området er regulert til spesialområde bevaring av teknisk kulturminne.

Eidsfoss sluser

- Fredningen av Eidsfoss sluser med slusevokterbolig, uthus og tekniske bygninger (objekt nr. 9 - 13) omfattes av følgende eiendom i Nome kommune: gnr. 42 bnr. 2, som eies av Telemarkskanalen FKF. Objektene 10 og 11 er regulert til LNF-område i kommuneplan. Objektene 9, 12 og 13 er regulert til viktige ledd i kommunikasjonssystemet i kommuneplanens arealdel (2008-2018).

Vrangfoss sluser

- Fredningen av Vrangfoss sluser med boliger, uthus og tekniske bygninger (objekt nr. 14 - 17 og 19 - 30) omfattes av følgende eiendommer i Nome kommune: gnr. 3 bnr. 9 og gnr. 5 bnr. 3 - 4 som eies av Telemarkskanalen FKF. Arealet er regulert til ulike formål; Ferdsel, båndlegging etter kulturminneloven (nr. 14, 15 og 19); park, båndlegging etter kulturminneloven (nr. 16, 17 og 22), industri, hensyn bevaring kulturmiljø (nr. 20); industri (nr. 21); offentlig eller privat tjenesteyting, båndlegging etter kulturminneloven (nr. 23, 24, 25 og 26), LNRF- område (nr. 27); utleiehytter, båndlegging etter kulturminneloven (nr. 28, 29 og 30) i reguleringsplan for Vrangfoss ID 2010_03.
- Flomluka som er en del av dammen ved Vrangfoss inngår ikke som del av den fredete dammuren, men flomluka omfattes av områdefredningen etter § 19. Flomluka eies av Vrangfoss kraftverk som igjen eies av Norsjøkraft AS.

Lunde sluser

- Fredningen av Lunde sluser med bolig, uthus og tekniske bygninger (objekt nr. 31 - 36) omfattes av følgende eiendommer i Nome kommune: gnr. 102 bnr. 22 og 24, som eies av Telemarkskanalen FKF. Eiendommene er regulert til bevaring med

ulike arealformål; trafikkområde i sjø og vassdrag (nr.31); forretning/ offentlig (nr. 32 og 33); friområde/park (nr. 34); forretning/ kontor (nr. 35), forretning/ kontor/ industri (nr. 36), i reguleringsplan for Lunde slusepark ID 2003_01.

Kjeldal

- Fredningen av Kjeldal sluse med slusevokterbolig, uthus og tekniske bygninger (objekt nr. 37 – 43) omfattes av følgende eiendommer i Nome kommune: gnr. 124 bnr. 22 - 23 og gnr. 86 bnr. 30 – 31, som eies av Telemarkskanalen FKF. Markert som LNF-område og viktige ledd i kommunikasjonssystemet i kommuneplan for perioden 2008-2018.

Hogga sluser

- Fredningen av Hogga sluser med slusevokterbolig, uthus og tekniske bygninger (objekt nr. 44 – 47 og 49 – 55) omfattes av følgende eiendom i Nome kommune: gnr. 123 bnr. 12, som eies av Telemarkskanalen FKF. Markert som LNF-område og viktige ledd i kommunikasjonssystemet i kommuneplan for perioden 2008-2018.

Strengen brygge

- Fredningen av Strengen brygge og varehall (objekt nr. 56 og 57) omfatter del av følgende eiendom i Nome kommune: gnr. 121 bnr. 6. Arnt Johan Opheim, Ulnesvegen 58, 3825 Lunde er oppført som grunneier av gnr. 121 bnr. 6. Markerte LNF-område i sjø og vassdrag kommuneplan for perioden 2008-2018.

Kviteseid kommune (0829)

Kviteseid brygge

- Fredningen av Kviteseid brygge med varehall og pakkhus (objekt nr. 58 – 60) omfattes av følgende eiendom i Kviteseid kommune: gnr. 40 bnr. 166, som eies av Kviteseid kommune. Arealet er regulert til ulike formål; Offentlig bebyggelse (nr. 60); kjørevei (nr. 58 og 59) i reguleringsplan ID 2006005.

Spjotsodd brygge

- Fredningen av Spjotsodd brygge med varehall (objekt nr. 61 og 62) omfattes av følgende eiendom i Kviteseid kommune: gnr. 23 bnr. 23. Mathilde Fjeldstad er oppført som grunneier av gnr. 23 bnr. 23. Eiendommen er regulert til friluftsområde i sjø og vassdrag (nr. 61) og spesialområde bevaring av anlegg (nr. 62) reguleringsplan ID 2001001.

Smeodden brygge

- Fredningen av Smeodden brygge med varehus (objekt nr. 63 og 64) omfatter del av følgende eiendom i Kviteseid kommune: gnr. 22 bnr. 1, som eies av Carl Diderik Cappelen. Området er regulert til friluftsområde i sjø/ vassdrag i kommuneplan ID 2006008.

Tokke kommune (0833)

Lårdal brygge

- Fredningen av Lårdal brygge med varehall og pakkhus (objekt nr. 65 – 67) omfattes av følgende eiendommer i Tokke kommune: gnr. 2 bnr. 5 og 19, som eies av Tokke kommune. Arealet er regulert til havneområde (landdelen; nr. 65) og spesialområde bevaring (nr. 66 og 67) i reguleringsplan ID 19900001.

Bandakslis brygge

- Fredningen av Bandakslis brygge med varehall (objekt nr. 68 og 69) omfattes av følgende eiendom i Tokke kommune: gnr. 146 bnr. 24, som eies av Tokke kommune. Området er regulert til LNF-område med byggeforbud langs vassdrag (nr. 69) i kommuneplanen, ID KOMPLAN_20.
- Fredningen av butikk og lager tilstøtende varehallen på Bandakslis brygge, uthus uten bygningsnr., samt varelageret for Åmdals verk (objekt nr. 70 og 71) omfattes av følgende eiendom i Tokke kommune: gnr. 146 bnr. 4, som eies av Olav Midtgarden, Bandakslivegen 228, 3849 Vrålisen. Området er regulert til LNF-område i kommuneplanen, ID KOMPLAN_20.
- Varelageret for Åmdals verk (objekt nr. 72) eies av Olav Blikom, Blikomvegen 70, 3849 Vrålisen. Bygningen står på følgende eiendom i Tokke kommune: gnr. 146 bnr. 4, som eies av Olav Midtgarden, Bandakslivegen 228, 3849 Vrålisen. Området er regulert til LNF-område med byggeforbud langs vassdrag i kommuneplanen, ID KOMPLAN_20.

Lastein

- Fredningen av utslagsplass med tekniske installasjoner på Lastein, samt bygning (objekt nr. 73 og 74) omfattes av følgende eiendom i Tokke kommune: gnr. 22 bnr. 14. Arealet eies av Statkraft Energi AS, tekniske installasjoner og bygning eies av Tokke kommune. Drift og vedlikehold forvaltes av Vest-Telemark museum. Området er regulert til vannareal for almen flerbruk i kommuneplanen, ID KOMPLAN_20.

Dalen brygge

- Fredningen av Dalen brygge med varehall og pakkhus (objekt nr. 75 – 77) omfattes av følgende eiendom i Tokke kommune: gnr. 22 bnr. 113, som eies av Tokke kommune. I kommuneplanen er området regulert til forretning og bevaring av bygninger i reguleringsplan ID 20050004.

Forholdet til naturmangfoldloven (lov av 19.6.2009 nr. 100)

Naturmangfoldloven trådte i kraft 1.7.2009. Med den nye loven har alle samfunnsområder ansvar for å ta naturmangfoldloven i betraktning i saksbehandling som berører natur.

Fredningen innebærer ingen endring av dagens situasjon. Fylkeskommunen bemerker i denne sammenheng at driften av kanalen ikke påvirker vannivået i det regulerte vassdraget. Fredningen omfatter ikke områder som sammenfaller med områder for prioriterte arter, verneområder eller verneplan for vassdrag. Fredningen har følgelig etter fylkeskommunen vurdering ingen eller svært begrensede konsekvenser for natur og mangfoldet, jf. Naturmangfoldloven § 8. Fredningsområdene er kontrollert i Direktoratet for Naturforvaltnings naturbase, samt i Artskart.

På bakgrunn av overnevnte finner Riksantikvaren at fredningen ikke vil påvirke naturmangfoldet i negativ retning.

Riksantikvarens myndighet

Det følger av kulturminneloven § 15 jf. § 22 at departementet kan frede byggverk og anlegg eller deler av dem av kulturhistorisk eller arkitektonisk verdi. (Det følger videre av § 19 at departementet kan frede et område rundt et fredet kulturminne så langt det er nødvendig for å bevare virkningen av kulturminnet i miljøet eller for å beskytte vitenskapelige interesser som knytter seg til det.) Myndighet til å fatte vedtak om fredning er delegert fra Miljøverndepartementet til Riksantikvaren jf. forskrift om faglig ansvarsfordeling mv etter kulturminneloven av 9. februar 1979 § 12 nr.1.

Bakgrunn for fredningen

Det er i henhold til Meld. St. 35 (2012-2013) Framtid med fotfeste, et nasjonalt mål at et representativt utvalg kulturminner og kulturmiljø skal være vedtaksfredet innen 2020. Det er et overordnet mål at den geografiske, sosiale, etniske, næringsmessige og tidsmessige bredden i de varig vernede kulturminnene og kulturmiljøene skal bli bedre, og et representativt utvalg skal være fredet innen 2020.

Industrielle kulturminner og kulturminner fra det 20. århundre er i dag i liten grad representert blant fredete objekter. Et utvalg av bygninger og anlegg med tilknytning til Bandakkanalen fredes for å bidra til å nå målet om et representativt utvalg av fredete kulturminner innen 2020.

Bandakkanalen er oppført i fredningsplanen for etterreformatoriske kulturminner i Telemark (1995). Bandakkanalen er også listet som del av Telemarkskanalen i Norsk kulturråds innstilling for bevaring av tekniske og industrielle kulturminner (1988), samt i Riksantikvarens verneplan for tekniske og industrielle kulturminner (1994). Fredningen er i tråd med Riksantikvarens fredningsstrategi mot 2020, der ferdsel og industri er to av ti prioriterte hovedtemaer.

Redegjørelse for saksgang og innkomne bemerkninger

Telemark fylkeskommune varslet fredning av Bandakkanalen etter kulturminneloven §§ 15 (bygninger og objekter) og 19 (områder) 8. september 1996. Som en oppfølging av dette sendte Telemark fylkeskommune ut varsel om oppstart av fredningssak 1. oktober 2012. I samsvar med kulturminneloven § 22.1 annet ledd ble melding om igangsetting av

fredningssak kunngjort i avisene Varden, TA, Kanalen og Vest-Telemark Blad. Det ble ikke mottatt høringsuttalelser eller innspill til varsel om oppstart av fredningssak.

Det endelige fredningsforslaget ble sendt på høring til berørte parter og lagt ut til offentlig ettersyn i perioden 18.11.2013 - 10.01.2014. I samsvar med kulturminneloven § 22.2 ble høringen av fredningsforslaget kunngjort i avisene Varden, TA, Kanalen og Vest-Telemark Blad, samt Norsk lysningsblad. Det ble mottatt 12 høringsuttalelser til fredningsforslaget ved offentlig ettersyn. Alle uttalelsene er kommentert av Telemark fylkeskommune i oversendelse av forslag til fredning til Riksantikvaren.

Etter at svarfristen var gått ut kom det inn ytterligere uttalelser fra Norsjøkraft AS og Cappelen Holding, som begge også uttalte seg innenfor fristen. Etter vurderingen av de innkomne merknader, ble forslaget sendt til Tokke, Kviteseid og Nome kommuner for politisk behandling i kommunestyrene, jf. kulturminneloven § 22.3.

Etter offentlig ettersyn og kommunal behandling i kommunene Tokke, Kviteseid og Nome så Telemark fylkeskommunen ingen grunn til å endre fredningsforslaget for Bandakkanalen. Hovedutvalg for kultur i Telemark fylkeskommune behandlet saken 5. juni 2014 og fattet følgende vedtak: «*Telemark fylkeskommune rår Riksantikvaren til å frede Bandakkanalen etter kulturminnelova §§ 15 og 19, slik forslaget er lagt fram etter høyring i Tokke, Kviteseid og Nome kommunar.*». Forslag til fredning ble oversendt fra Telemark fylkeskommune til Riksantikvaren den 01.08.2014.

Riksantikvaren mottok i etterkant av dette ytterligere én uttalelse til fredningsforslaget, via epost datert 21.09.2015 fra Ole Kristian Langås. Langås viser til tidligere epostkorrespondanse med Telemark fylkeskommune der han bl.a. påpeker feil i listingen av gård- og bruksnummer. Videre kommenterer han opprinnelige høyde på vannstanden i kanalen og mulige konsekvenser for ferdsel og tilstand på anlegg i vann, som følge av endret regulering av vassdraget, samt landheving og endret måleteknikk siden 1800-tallet. Uttalelsen kommenteres nedenfor, under avsnittet *Riksantikvarens bemerkninger*.

Riksantikvaren har under behandling av saken hatt løpende dialog med Telemark fylkeskommune. Riksantikvaren var på befaring langs Bandakkanalen sammen med fylkeskommunen den 30.03.2017. Alle miljøene som er foreslått fredet ble befart med unntak av to - Lårdal brygge og Smeodden brygge. Alle eiere ble varslet i forkant av befaringsen via epost datert 28.03.2017. I samme epost ble det informert om at vi ønsket å gjennomføre en befaring sammen med eiere på et senere tidspunkt i saksbehandlingen. I den forbindelse mottok Riksantikvaren en henvendelse fra Cappelen Holding AS i epost datert 05.04.2017.

Selskapet ba om en skriftlig tilbakemelding på spørsmål de hadde til fredningen. Spørsmålene var de samme som ble stilt i deres høringsuttalelse datert 03.12.2013. Riksantikvaren ga et foreløpig svar i epost datert 11.04.2017:

«*Som en del av den videre saksbehandlingen hos Riksantikvaren, skal også vi skriftlig redegjøre for saksgang og sammenfatning av høringsuttalelser samt gi vår endelige vurdering av forslaget.*

Riksantikvaren vil bemerke at fredningen med dens rettigheter og plikter vil være begrenset til det området som omfattes av fredningen. Det vil ikke være noen vernesone rundt det fredete området. Vi redegjør gjerne nærmere for dette under befaringen.» Dette ble gjentatt under befaringen, med orientering om at det ikke er noen vernesone rundt områdene som er fredet etter kml. §19.

Befaring 02.05.17 og kontakt med eiere

Den 02.05.2017 var Riksantikvaren på befaring langs kanalen sammen med representanter fra Telemark fylkeskommune ved Kulturarv, Telemarkskanalen FKF og Telemarkskanalens Regionalpark. Følgende eiere deltok i løpet av i befaringen: Olav Midtgarden, Tokke kommune, Asle Fjeldstad, Kviteseid kommune og Cappelen Holding AS. Under befaringen kom det frem uklarheter i forbindelse med eierskap av grunn og bygninger på Spjotsodd brygge og Strengen brygge. Uklarhetene gjelder i hovedsak hvem som eier bryggene med tilhørende varehaller i forhold til hvem som står som grunneier i matrikkelen, og hvem som har bruksrett og forvaltningsansvaret for objektene.

Underveis i saksprosessen har Riksantikvaren vært i kontakt med alle eiere via telefon eller epost. Tre av eierne har ikke tidligere avgitt uttalelse til fredningsforslaget. Riksantikvaren har derfor bedt om en skriftlig bekreftelse fra disse eierne på at de er kjent med fredningen og dens omfang, og evt. andre merknader.

Arnt Johan Opheim er eier av eiendom gnr/bnr 121/6 i Nome kommune. Eiendommen omfatter Strengen brygge med varehall som er foreslått fredet. Opheim hadde ikke anledning til å delta på befaringen den 02.05.2017, og Riksantikvaren møtte derfor med Opheim i Oslo den 10.05.2017. Under møtet orienterte vi om omfanget og følgene av fredningen, og informerte om eieres rettigheter og plikter. Riksantikvaren ba samtidig om en skriftlig uttalelse til fredningen. Opheim har ønsket, men ikke hatt anledning til å komme med en skriftlig uttalelse. På telefon den 14.06.2017 uttrykte Opheim at han er positiv til bevaring av Strengen brygge med varehall.

Asle Fjeldstad har uttalt seg på vegne av sin mor Mathilde Fjeldstad som er eier av eiendom gnr. 23 bnr. 23. Eiendommen omfatter Spjotsodd brygge med varehall som er foreslått fredet. Fjeldstad har ikke rukket å komme med en skriftlig uttalelse, men har opplyst over telefon til Riksantikvaren at de ikke har noen merknader til fredningen. Dette er forutsatt at fredningen ikke pålegger Fjeldstad forvaltningsansvaret for bryggen og varehallen, eller påvirker eiendommen rundt. Riksantikvaren bemerker at fredningen ikke vil påvirke området rundt bryggen. Riksantikvaren er kjent med at det skal det inngås en intensjonsavtale mellom Fjellstad og Telemarkskanalen der kanalselskapet bekrefter sitt vedlikehold- og forvaltningsansvar for bryggen og varehallen.

Olav Midtgarden er eier av eiendom gnr. 146 bnr. 4. Eiendommen omfatter varelageret for Åmdalsverk samt butikk og lager-bygningen på Bandaksli brygge. Midtgarden er positivt til at det kan søkes tilskudd til vedlikehold og istandsetting, og har ingen øvrige merknader til fredningen.

Fredning av interiør

Smie-bygningen på Eidsfoss er den best bevarte av smiene med tilknytning til kanalen, og inneholder fast og løst inventar som har høy kulturhistorisk verdi. I tillegg til interiør og større fast inventar var også deler av det løse inventaret foreslått fredet, herunder åtte verktøy. Kulturminneloven gir kun hjemmel til å frede større løst inventar. Riksantikvaren har i sin vurdering av fredningsforslaget derfor valgt å avgrense fredingen til interiører med større fast inventar i forhold til fylkeskommunens opprinnelige forslag. Det vil si at verktøy og vegghengte kroker ikke er tatt med i det endelige fredningsomfanget. Det endelige omfanget av fredet fast inventar er listet opp tidligere i dette vedtaket.

Riksantikvaren har ved utarbeidelse av fredningsvedtaket gjort presiseringer av formål og bestemmelser. Presiseringene endrer ikke omfang eller følger av fredningen i forhold til forslaget slik det lå ute til offentlig ettersyn. Begrunnelsen for fredningsvedtaket er et sammendrag av fylkeskommunes begrunnelse med Riksantikvarens suppleringer og vurderinger.

Riksantikvarens bemerkninger

Riksantikvaren ser det som svært positivt at det er god oppslutning rundt fredningen, både fra eiere, de berørte kommunene og øvrige interessenter. Riksantikvaren slutter seg til Telemark fylkeskommunes vurdering av de innkomne bemerkningene, og viser til egen kommentar til uttalelsen fra Ole K. Langås nedenfor.

Riksantikvaren skal dersom det er mulig underrette grunneiere og rettighetshavere i området om forslaget til fredningen, jf. kml. § 22 4. ledd. Riksantikvaren har forsøkt å informere grunneiere og rettighetshavere, men vi har ikke tatt stilling til eierforholdene. Riksantikvaren vil bemerke at privatrettslige forhold knyttet til eierskap og bruksrett av objekter som inngår i fredningen, ikke er av direkte betydning for fredningens omfang og bestemmelser. Fredningen vil ikke endre eierstrukturer eller legge føringer for hvem som har forvaltningsansvar eller bruksrett for de enkelte objektene.

Som redegjort for under avsnittet om saksgangen har Riksantikvaren sett seg nødt til å ta ut større løst inventar fra fredningsomfanget. Dette medfører at disse objektene ikke er sikret et juridisk vern. Det blir derfor opp til eier, Telemarkskanalen FKF, å sikre disse verdifulle objektene for ettertiden. De er en viktig del av historien om drift og vedlikehold av kanalen. Riksantikvaren anbefaler derfor at objektene blir dokumentert og registrert. På den måten vil kanalselskapet få en nødvendig oversikt over omfanget, samtidig som de kan sikre verdifull kunnskap om objektene gjennom foto og beskrivelser.

Flere av uttalelsene som kom inn i forbindelse med offentlig høring, påpeker en forventning om økt økonomisk engasjement fra fylkeskommunen og Riksantikvaren i forbindelse med fremtidig vedlikehold og istandsetting av de fredete objektene. Vi gjør oppmerksom på at fredningen av Bandakkanalen ikke medfører økte budsjetter for tilskuddsordningene som

Riksantikvaren forvalter. Riksantikvaren forvalter tilskuddsmidler over statsbudsjettet for Klima- og miljødepartementet kap 1429 post 70 - 79. Av disse ni postene er det to poster som er aktuelle tilskuddsordninger for de fredete miljøene i- og langs Bandakkanalen.

- Telemark fylkeskommune fordeler Riksantikvarens tilskuddsmidler fra statsbudsjettet post 71 til freda bygninger i privat eie. Søknad skal sendes til fylkeskommunen. Se fylkeskommunens nettsider for mer informasjon, veiledning og søknadsfrist.
- Riksantikvaren fordeler tilskuddsmidler fra statsbudsjettet post 72 til tekniske og industrielle kulturminner. Midlene på posten skal primært gå til sikring, vedlikehold og istandsetting av de femten anleggene som inngår i Riksantikvarens bevaringsprogram for tekniske og industrielle kulturminner. Det kan òg gis tilskudd til andre anlegg som representerer og dokumenterer Norges tekniske og industrielle historie. Målgruppa er i hovedsak private eiere og forvaltere, men også kommuner og fylkeskommuner kan søke. Søknadsfristen for tilskudd i 2018 er 1. november 2017. For mer informasjon se Riksantikvarens nettsider www.ra.no.

Riksantikvaren vil samtidig understreke behovet for samarbeid i den videre bevaringen av Bandakkanalen, både som et kulturminne i bruk og med hensyn til at kanalen fremdeles utgjør en del av flomberedskapen i vassdraget. I tillegg til tilskudd fra fylkeskommunen mottar Telemarkskanalen FKF tilskudd til vedlikehold fra NVE, som forvalter tilskuddsmidler fra statsbudsjettet for Olje- og energidepartementet (OED) over post 74. Det vil være avgjørende at både OED og fylkeskommunen opprettholder sine bidrag til kanalen.

Kommentar til uttalelse fra Ole Kristian Langås:

Riksantikvaren ble gjort oppmerksom på at det var enkelte feil i listingen av gård- og bruksnummer i fredningsforslaget. Disse er nå rettet og sjekket mot matrikkelen.

Når det gjelder bemerkninger til reguleringen av vassdraget, både i Bandakkanalen og Tinnsjøen (i tilknytning til den fredete slippen på Tinnoset) har vi følgende kommentar: Riksantikvaren slutter seg til svaret fra Telemark fylkeskommune. Høyde på vannstanden i kanalen vil ikke påvirke formålet med fredningen, eller ha innvirkning på avgrensningen av fredningen. Det vil imidlertid kunne ha innvirkning på kulturminnenes tilstand over tid. Riksantikvaren har tidligere fredet en rekke kulturminner som befinner seg i vann og som står ovenfor tilsvarende utfordringer som Bandakkanalen. I liket med alle kulturminner vil bestemte situasjonsforhold påvirke tilstand og vedlikehold, og være førende for videre forvaltning.

Både Riksantikvaren og Telemark fylkeskommune er opptatt av at fredningen ikke skal være til hinder for forsvarlig drift av kanalen eller kanalen som en del av et regulert vassdrag. Det er tatt høyde for dette gjennom særskilte fredningsbestemmelser som skal sikre kulturminnene og formålet med fredningen, samtidig som sikkerheten knyttet til driften av kanalen skal ivaretas.

Opplysning om klageadgang og tinglysing

Riksantikvarens vedtak om fredning kan påklages til Miljøverndepartementet, jf. forvaltningsloven § 28. Eventuell klage stilles til Miljøverndepartementet, men sendes Riksantikvaren innen tre uker fra fredningsvedtaket er mottatt, jf. forvaltningsloven § 29.

Fredningsvedtaket vil bli tinglyst av Riksantikvaren i samsvar med kulturminneloven § 22 nr. 5

Vennlig hilsen

Jørn Holme

Brevet er elektronisk godkjent

Vedlegg: 5

Kopi til:

Oddvar Steinhaug, NORSJØKRAFT AS, Grønvoldvegen 1, 3830 Ulefoss/ Ole Kristian Langås/ NVE - Norges vassdrags- og energidirektorat, Postboks 5091 Majorstua, 0301 Oslo/ Fortidsminneforeningen - Telemark avdeling, Postboks 236 Sentrum, 3701 SKIEN/ Telemark fylkeskommune, Postboks 2844, 3702 SKIEN/ Klima- og miljødepartementet, Postboks 8013 Dep, 0030 OSLO

Mottaker	Kontaktperson	Adresse	Post
Asle Fjeldstad		Spjotsoddvegen 62	3850 KVITeseID
Olav Midtgarden		Bandakslivegen 228	3849 VRÅLIOSEN
Telemarkskanalen FKF		Fylkeshuset	3706 SKIEN
Cappelen Holding AS		Postboks 103	3831 ULEFOSS
Carl Diderik Cappelen		Postboks 116	3831 Ulefoss
Kviteseid kommune		Kviteseidgata 13	3850 KVITeseID
Nome kommune		Ringsevja 30	3830 ULEFOSS
Olav Blikom		Blikomvegen 70	3849 VRÅLIOSEN
Statskraft Energi AS		Lilleakerveien 6 - Postboks 200 Lilleaker	0216 Oslo
Tokke kommune		Storvegen 60	3880 DALEN